

Toegang tot voorzieningen in de sociale basis

10 JANUARI 2024

DEFINITIEF

Deze onderzoeksopzet is een document van de Rekenkamer Amsterdam en bevat de opzet van het onderzoek *Toegang tot voorzieningen in de sociale basis*.

U kunt het digitale document raadplegen op [de projectpagina](#).

Inhoudsopgave

Aanleiding	2
1 Maatschappelijke voorzieningen en de sociale basis	3
1.1 Wat zijn maatschappelijke voorzieningen (in de sociale basis)?.....	3
1.2 Waarom zijn maatschappelijke voorzieningen (in de sociale basis) belangrijk?.....	4
1.3 Beleid, organisatie en budget voor voorzieningen in de sociale basis	4
1.4 Relevante ontwikkelingen	6
Opzet onderzoek	9
2 Doelstelling en onderzoeksvragen	9
2.1 Doelstelling	9
2.2 Onderzoeksvragen	10
3 Afbakening en aanpak van het onderzoek	10
3.1 Afbakening	10
3.2 Aanpak per onderzoeksvraag	12
4 Planning en onderzoeksteam	15
4.1 Planning	15
4.2 Onderzoeksteam	15
5 Verantwoording	15
Bijlage 1 - Algemene werkwijze rekenkamer	16

Aanleiding

"Met woningen alleen bouw je geen stad."

In haar toekomstvisie richting 2050 spreekt de gemeente Amsterdam de ambitie uit om een complete stad te zijn. "Daar horen voorzieningen bij als scholen, en jeugd-, zorg-, opvang-, buurt-, wijk-, cultuur-, sport- en speelvoorzieningen, in bestaande en nieuwe buurten."^{III} Deze maatschappelijke voorzieningen zijn volgens de gemeente cruciaal voor het welzijn van haar inwoners.^{III} Wij gaan onderzoek doen naar maatschappelijke voorzieningen in de sociale basis. Meer specifiek kijken we naar de toegankelijkheid van deze voorzieningen.

De behoefte aan en staat van maatschappelijke voorzieningen hebben wij onder het thema 'Voorzieningen in een groeiende stad' opgenomen in ons *Onderzoeksprogramma 2023*.^{IV} Dat deden we omdat verschillende raadsfracties aangaven zich druk te maken om de effecten van de groei van de stad op het voorzieningenniveau. Deze fracties, en ook Amsterdammers zelf^V, maken zich zorgen over de bereikbaarheid en toegankelijkheid van voorzieningen. Het college signaleert eveneens risico's: in de Amsterdamse Begroting^{VI} waarschuwt het voor het gevaar dat er geen 'complete stad' wordt gebouwd vanwege onvoldoende middelen voor maatschappelijke voorzieningen.

In de zomer van 2023 voerden we een verkenning uit naar het onderzoeksthema (maatschappelijke) voorzieningen. Daarin constateerden we dat er veel relevante ontwikkelingen zijn rondom maatschappelijke voorzieningen, waarvan er een aantal zijn gerelateerd aan de groei van de stad (zie paragraaf 1.4). We vonden ook een bevestiging van de bovengenoemde zorgen bij het college, raadsleden, wetenschappers en burgers. Op basis van deze verkenning besloten we om het onderzoek toe te spitsen op *de toegankelijkheid van de sociale basis* (of basisvoorzieningen), gezien de zorgen die er leven rondom toegang en gezien het grote belang van de sociale basis voor de gemeente. Specifieker richten we ons op wat de gemeente doet om voorzieningen in de sociale basis toegankelijk te laten zijn voor alle Amsterdammers. Daarbij vatten we 'toegankelijk' op in de brede zin van het woord; dit omvat de aanwezigheid, nabijheid, bekendheid, betaalbaarheid, betreedbaarheid en sociale toegankelijkheid van basisvoorzieningen.

Leeswijzer

In dit document beschrijven wij de opzet voor dit onderzoek door uitgebreider in te gaan op elementen uit de bovenstaande aanleiding. Achtereenvolgens beschrijven we de context en aanleiding van het onderzoek (hoofdstuk 1), de doelstelling en onderzoeksvragen die hieruit voortvloeien (hoofdstuk 2), de afbakening en aanpak van het onderzoek (hoofdstuk 3) en de planning (hoofdstuk 4).

1 Maatschappelijke voorzieningen en de sociale basis

1.1 Wat zijn maatschappelijke voorzieningen (in de sociale basis)?

Maatschappelijke voorzieningen (hierna: mv) hebben vier kenmerken:¹

- Het gaat om diensten die de overheid (in dit geval: de gemeente Amsterdam) verzorgt, aanvult of reguleert omdat ze door 'de markt' niet voldoende worden geleverd.
- MV moeten gebruikt kunnen worden door een brede groep burgers of zelfs door iedereen.
- Het gaat om voorzieningen/diensten en dus niet om directe overdrachten (zoals uitkeringen).
- MV zijn grotendeels beperkt tot het sociale domein. Zo vallen zorg en onderwijs wel onder de term, maar nutsvoorzieningen niet.²

Deze vier kenmerken samen leiden tot een uitgebreide verzameling van mv, op het gebied van de sociale basis, onderwijs, zorg, welzijn, kunst en cultuur, sport, spelen en groen. Zoals hierboven aangekondigd richten wij ons in het huidige onderzoek op voorzieningen in één domein, namelijk de sociale basis (of basisvoorzieningen; we gebruiken dit als synoniemen). De gemeente Amsterdam omschrijft de sociale basis als "een breed en laagdrempelig aanbod van activiteiten en ondersteuning in de eigen buurt of wijk".^{vii}

Binnen de sociale basis zijn drie vormen (of 'sferen') te onderscheiden; de persoonlijke, de gemeenschappelijke en de institutionele sociale basis. Op persoonlijk niveau bestaat de sociale basis voor burgers uit hun sociale netwerk. Op gemeenschappelijk niveau omvat de sociale basis formele en informele gemeenschappen, maatschappelijke organisaties en initiatieven. Op institutioneel niveau omvat de sociale basis zaken die direct door de gemeente worden mogelijk gemaakt of ondersteund.³ Wij richten ons in dit onderzoek op de laatste, de institutionele sociale basis. Concreet omvat dit plekken en organisaties waar mensen samenkomen zoals buurtkamers, huizen van de wijk, jongerencentra en speeltuingebouwen. In de volgende paragrafen blijft onze focus echter nog iets breder, op maatschappelijke voorzieningen in de sociale basis als geheel.

¹ Zie in het bijzonder Ben Ansell en Johannes Lindvall, 2020. *Inward Conquest: The Political Origins of Modern Public Services*. Cambridge: Cambridge University Press (hoofdstuk 2). De invulling van de gemeente blijft deels impliciet, maar kan het duidelijkst worden afgelezen aan de referentienormen voor maatschappelijke voorzieningen, groen en spelen (vn. 1).

² Dit vierde kenmerk is het vaagst en zorgt ervoor dat er discussies mogelijk zijn over welke voorzieningen wel of niet onder de term vallen. We vinden dit kenmerk ook niet altijd terug in wetenschappelijke studies. Tegelijkertijd is dit een belangrijke inperking om ervoor te zorgen dat ons gebruik van de term aansluit bij dat van de gemeente.

³ Dit onderscheid is ontleend aan het Verwey-Jonker instituut, 2022. *Leren, sturen en verantwoorden in de sociale basis: Hoe twaalf gemeenten 'de sociale basis' vormgeven samen met hun welzijnspartijen en inwoners. De kansen en uitdagingen vanuit lokaal beleidsperspectief*, p. 7.

1.2 Waarom zijn maatschappelijke voorzieningen (in de sociale basis) belangrijk?

Zoals we in de inleiding al aangaven, hecht de gemeente Amsterdam veel belang aan mv: "Maatschappelijke voorzieningen zijn de ruggengraat van een complete, leefbare en inclusieve stad."^{viii} Volgens de gemeente dragen mv bij aan een stad waar alle inwoners zich thuis voelen en kansen krijgen om zich te ontwikkelen; kansen die overal en voor iedereen even groot zijn. Door het bieden of bevorderen van voorzieningen als gezondheidszorg, onderwijs en sociale ondersteuning wil de gemeente Amsterdam de levenskwaliteit van haar inwoners verbeteren.^{ix}

Veel van deze doelen verbindt de gemeente ook aan de sociale basis. Volgens de gemeente "helpt [deze] om zelfredzaam te zijn, talenten te ontwikkelen en mee te doen in de stad".^x Met andere woorden, basisvoorzieningen moeten helpen om talenten en vaardigheden te ontplooiën, meer kansengelijkheid te bereiken, sociale participatie en cohesie te vergroten en belasting van de zorg te voorkomen. Tevens wordt het belang van de sociale basis volgens de gemeente alleen maar groter, onder andere vanwege groeiende ongelijkheid en druk op het zorgstelsel.^{xi} Het grote belang dat de gemeente hecht aan de sociale basis is voor ons een van de redenen om de voorzieningen in dit domein nader te onderzoeken.

1.3 Beleid, organisatie en budget voor voorzieningen in de sociale basis

Beleid over ruimte, locaties en invulling voorzieningen

De gemeente heeft enig overkoepelend beleid opgesteld over mv. Het meest prominent zijn de 'Referentienormen voor maatschappelijke voorzieningen, groen en spelen', die in 2018 zijn vastgesteld door het college.^{xii} Deze normen geven aan hoeveel mv er volgens de gemeente in ontwikkelgebieden zouden moeten komen (in relatie tot het aantal te bouwen woningen). Zo is de norm dat er per gebouwde woning 0,063 m² aan buurtkamer en huis van de wijk in de betreffende wijk moet komen. De normen bieden handvaten voor ruimtereserveringen voor mv en worden als richtlijn gebruikt bij gebiedsontwikkeling. Het college kan echter beargumenteerd afwijken van de normen.

In het verlengde van de referentienormen ligt onder andere de financiering van mv in het Meerjareninvesteringsprogramma van de gemeente. Themastudies en strategische huisvestingsplannen geven een beleidsinhoudelijke verdieping aan de normen, waaronder de themastudie Zorg (inclusief basisvoorzieningen), het Strategisch huisvestingsplan Jeugd, Zorg en Basisvoorzieningen 2019-2025^{xiii} en het Strategisch huisvestingsplan Jeugd, Zorg en Basisvoorzieningen 2023 - 2027.^{xiv} Ten slotte is er het Handboek Maatschappelijke Voorzieningen, dat inzicht geeft in de wijze waarop de gemeente wil omgaan met de ontwikkeling van mv en de waarde die voorzieningen moeten hebben voor de stad.^{xv}

Dit overkoepelende beleid gaat vooral over de ruimte en locaties voor mv, onder meer in de sociale basis. Wat betreft de (beleidsmatige) invulling van deze voorzieningen is er "een scala aan beleid" op het gebied van "onderwijs, sport, zorg, kunst en cultuur, en basisvoorzieningen".^{xvi} Voor dit laatste domein stelde het gemeentebestuur in 2016 en in

2020 een stedelijk kader vast, waarin het de inhoudelijke doelen van de gemeente uitwerkt.^{xvii} Er komt een nieuw stedelijk Beleidskader Sociale Basis vanaf 2025. Het concept beleidskader ligt nu ter besluitvorming voor aan de gemeenteraad die er naar verwachting eind januari 2024 een besluit over neemt.⁴ Het stedelijk kader wordt nader ingevuld en uitgevoerd door de stadsdelen. Jaarlijks wordt er per stadsdeel een gebiedsgerichte uitwerking (GGU) vastgesteld. In deze GGU staat langs de lijnen kansengelijkheid en preventieve gezondheid de opgave per gebied beschreven.^{xviii} De subsidieregeling Sociale Basis is een belangrijk instrument om uitvoering te geven aan deze opgave en het stedelijk kader.^{xix}

Gemeentelijke organisatie

Binnen de gemeente Amsterdam is onder andere de afdeling Maatschappelijke Voorzieningen betrokken bij de gemeentelijke inzet rondom mv.⁵ Deze afdeling ziet er ook op toe dat de referentienormen worden meegenomen bij gebiedsontwikkeling, maar ze is niet verantwoordelijk voor de verdere beleidsmatige invulling van mv. Die verantwoordelijkheid ligt bij diverse eenheden; voor sociale basis bij de directie Onderwijs, Jeugd en Zorg, afdeling Midden Sociaal. De uitvoering van de basisvoorzieningen en het aanbod binnen de sociale basis is gemandateerd aan de dagelijks besturen in de stadsdelen en het stadsgebied Weesp. Via hen is de exploitatie van voorzieningen zoals buurtkamers, Huizen van de Wijk en jongerencentra veelal belegd bij maatschappelijke en welzijnsorganisaties in de stad.

Budget

De gemeentelijke uitgaven aan mv zijn, in lijn met de beleidsinhoudelijke invulling en uitvoering van mv, onderdeel van verschillende programmaonderdelen van de gemeentelijke begroting (afhankelijk van het type mv) en van de geplande investeringen (voor nieuwe voorzieningen en vervangen en verbeteren van bestaande voorzieningen). Een voorlopige schatting op basis van het jaarverslag 2022 is dat er in Amsterdam ruim € 1 miljard per jaar wordt uitgegeven aan mv.⁶ Onderdeel hiervan vormen de uitgaven aan basisvoorzieningen. In 2024 begroot de gemeente haar lasten voor activiteiten binnen de

⁴ Het college heeft op 12 december 2023 ingestemd met het nieuwe beleidskader Sociale Basis 2025-2030. Op 21 december 2023 stemde het college in met de Subsidieverordening Sociale Basis 2025. Het concept beleidskader wordt, inclusief de subsidieverordening Sociale Basis 2025, op 17 januari 2024 besproken in de commissie OZA en naar verwachting neemt de gemeenteraad op 24 januari een besluit over het beleidskader. Het huidige beleidskader is op 5 april 2023 verlengd met een jaar en is geldig tot en met 31 december 2024.

⁵ Zowel cluster Sociaal als Cluster Ruimte en Economie hebben bijgedragen aan de totstandkoming.

⁶ Voor deze schatting maakte de rekenkamer een optelsom van de lasten in de volgende programma's en programmaonderdelen, geordend van hoogste naar laagste lasten: 8.1 (basisvoorzieningen), 5 (onderwijs), 4.1 (kunst en cultuur), 8.2 (wijkteams jeugd en zorg), 6 (sport) en 11.3 (groen en dierenwelzijn). We kozen ervoor om alleen algemene (collectieve) voorzieningen mee te nemen en individuele (maatwerk)voorzieningen buiten beschouwing te laten. Ook lieten we maatschappelijke voorzieningen in het domein spelen buiten beschouwing. De lasten hiervan zijn verweven in de programma's 3.2.1 (verkeer, vervoer en parkeren) en 3.11.2 (onderhoud openbare ruimte en reiniging).

basisvoorzieningen op € 147 miljoen.⁷ Onderdeel hiervan is de subsidieregeling Sociale Basis. Binnen deze regeling stelt de gemeente via de stadsdelen jaarlijks zo'n € 100 miljoen euro beschikbaar aan maatschappelijke organisaties en bewoners voor exploitatie, periodieke activiteiten (bijvoorbeeld in buurtkamers en jongerencentra) en eenmalige evenementen.

De voorziene investeringen in mv schommelen in de periode 2024-2027 tussen € 239 (2024) en € 339 (2026) miljoen per jaar.^{xx} Onderdeel hiervan vormen investeringen in de portefeuille Jeugd, Zorg en Basisvoorzieningen, waarbinnen in 2024 onder meer wordt gestart met investeringen in zestien buurtkamers, vier huizen van de wijk en vijf jongerencentra.^{xxi}

In ons onderzoek zullen we het relevante beleid en beleidsinstrumenten, de betrokken organisatie en het beschikbare budget verder in kaart brengen, waarbij we de focus leggen op toegankelijkheid.

1.4 Relevante ontwikkelingen

Volgens de gemeente zijn mv – inclusief basisvoorzieningen – dus een belangrijk onderdeel van een leefbare en complete stad. Maar zijn er recente ontwikkelingen in Amsterdam die het relevant maken dat wij dit onderwerp specifiek *nu* bestuderen?

We denken dat dergelijke ontwikkelingen er inderdaad zijn. Deze hebben met elkaar gemeen dat ze allemaal gaan over *de toegankelijkheid van maatschappelijke voorzieningen*. Met toegankelijkheid - of toegang, wat we als synoniem beschouwen - bedoelen we hier de mogelijkheid om een voorziening te gebruiken voor iedereen die dat wil. Hierbij gaat het in de eerste plaats om de aanwezigheid van voorzieningen. Daarnaast vereist toegang ook dat voorzieningen bereikbaar, betaalbaar en bekend zijn, en dat hun aanbod aansluit op de voorkeuren van (mogelijke) gebruikers.⁸

Zoals we in paragraaf 1.2 al hebben aangestipt is toegankelijkheid tot mv nauw verweven met kansengelijkheid. Ten eerste impliceert kansengelijkheid dat toegang pas echt gewaarborgd is als deze geldt voor iedereen die dat wil of nodig heeft. Ten tweede wijst de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur erop dat mv zelf kunnen bijdragen aan het

⁷ Het gaat hier om gebiedsgerichte activiteiten ten behoeve van jeugd en jongerenwerk ((naschoolse) activiteiten, jongerencoaches, huiswerkbegeleiding); huizen van de wijk; actief burgerschap vrijwilligersinzet; diversiteit/emancipatie; bewonersinitiatieven; Voedselbank; kinderboerderijen. De totale lasten voor de begrotingspost basisvoorzieningen – waar meer sub posten onder liggen dan activiteiten binnen de sociale basis – liggen in 2024 op € 285 miljoen. Bron: *Begroting 2024*, p. 168.

⁸ Deze definitie en vormen van toegang zijn ontleend aan wetenschappelijke literatuur, in het bijzonder Roy Penchansky, en J. William Thomas, 1981. *The Concept of Access: Definition and Relationship to Consumer Satisfaction*. *Medical Care*, 19 (2): 127–140; Martin Gulliford et al, 2002. *What Does 'Access to Health Care' Mean?* *Journal of Health Services Research & Policy*, 7(3): 186–188. Daarnaast benadrukt de gemeente het belang van (vormen van) toegang in haar publicaties; zie hiervoor onder andere *Coalitieakkoord 2022-2026* (Amsterdams Akkoord), pp. 16, 19, 30, 33, 45; *Begroting 2024*, p. 38, 56, 141; *Voortgangsrapportage Toegankelijkheid 2021*, p. 19.

ontwikkelen van gelijke capaciteiten onder burgers. Dit betekent tegelijkertijd dat gebrekkige toegang tot mv een bron van kansengelijkheid is.^{xxii}

We stippen hieronder een aantal ontwikkelingen en zorgen aan die raken aan toegang tot mv. Hierbij richten we ons in het bijzonder op basisvoorzieningen, gezien onze focus in dit onderzoek. Tegelijkertijd weten we dat sommige ontwikkelingen bredere implicaties hebben.

- *Belang van toegang benadrukt:* Het gemeentebestuur benoemt in verschillende recente stukken het belang van toegang (in brede zin) in relatie tot mv en basisvoorzieningen. Zo benadrukt men in het coalitieakkoord en in de *Omgevingsvisie Amsterdam 2050* het belang van zowel de beschikbaarheid (aanwezigheid), als de fysieke toegankelijkheid, zichtbaarheid (bekendheid) en nabijheid van mv.^{xxiii} Voor de sociale basis geeft de gemeente aan dat deze er "voor alle Amsterdammers [is]: jong en oud, kansarm en kansrijk".^{xxiv} In het verlengde hiervan is brede toegankelijkheid een verplichting binnen de subsidieregeling Sociale Basis.^{xxv}
- *Groeiend belang basisvoorzieningen:* De gemeente signaleert dat door de groei en vergrijzing van de stad de vraag naar basisvoorzieningen toeneemt.^{xxvi} Tegelijkertijd stelt de gemeente dat door groeiende ongelijkheid "het verschil in gezondheid tussen groepen mensen groeit [en] er meer eenzaamheid [is]".^{xxvii} Bovendien staat het zorgstelsel onder druk, waardoor de sociale basis belangrijker wordt als laagdrempelig alternatief om zorgkosten te beperken.^{xxviii} Door al deze factoren neemt het belang toe van de sociale basis als manier om kansengelijkheid en ontplooiing enigszins te waarborgen. Tegelijkertijd is er een steeds grotere groep Amsterdammers voor wie toegang tot de sociale basis niet vanzelfsprekend is.^{xxix}
- *Ruimte- en geldgebrek:* de groei van de stad betekent dat ruimte steeds schaarser wordt. En omdat woningbouw voorrang eist vanwege de grote vraag naar woningen in Amsterdam, is het gevaar dat er te weinig ruimte overblijft voor mv.^{xxx} Tegelijkertijd zijn vastgoedprijzen in Amsterdam sterk gestegen.^{xxxi} Dit treft vooral particuliere maatschappelijke initiatieven (zoals die van vrijwilligers), die hoge huren moeten betalen.^{xxxii} Maar er zijn ook signalen dat dit doorwerkt binnen de 'institutionele' sociale basis, bijvoorbeeld bij buurtkamers.^{xxxiii} In deze context uit het college de zorg dat er geen complete stad wordt gebouwd.^{xxxiv}
- *Stad zijn vs. stad maken:* Een veelgemaakt onderscheid binnen de gemeente is dat tussen 'stad zijn' en 'stad maken'.^{xxxv} In dit geval slaat 'stad zijn' op het onderhouden, uitbreiden en vervangen van voorzieningen in de bestaande stad, terwijl 'stad maken' gaat over de bouw van nieuwe voorzieningen bij gebiedsontwikkeling. De referentienormen worden alleen toegepast voor 'stad maken', wat de vraag oproept hoe ruimte voor mv in de bestaande stad wordt gewaarborgd. Gaat het één wellicht ten koste van het ander en heeft dat gevolgen voor de toegang tot mv in de 'bestaande' versus de 'nieuwe' stad?

- *Mogelijke vershraling van mv*: In recente studies en rapporten wordt geconstateerd dat de kwantiteit en/of kwaliteit van mv in Nederlandse gemeenten daalt. Dit wordt vaak aangeduid als vershraling.^{xxxvi} In Amsterdam lijkt er geen vershraling te zijn in absolute zin, maar misschien wel in relatieve zin. Hiermee bedoelen we dat mv niet meegroeit met de rest van de stad en dat toegang dus in relatieve zin verslechtert.^{xxxvii}
- *Zorgen van de gemeenteraad*: Ten slotte stelt de gemeenteraad vragen over mv, onder meer over basisvoorzieningen en over toegankelijkheid.^{xxxviii} Ook uit de raad zijn zorgen over dit onderwerp. Onder meer over het zicht dat de gemeente heeft op mv aan de hand van de referentienormen^{xxxix} en over stijgende prijzen en (behoud van) schaarse ruimte en toegang voor kwetsbare Amsterdammers en maatschappelijke organisaties tot mv in gebiedsontwikkeling.^{xl}

Alles bij elkaar constateren we veel ontwikkelingen rondom mv, en specifiek rondom de sociale basis, gerelateerd aan de groei van de stad. Deze ontwikkelingen leiden tot een aantal zorgen over toegang tot de sociale basis bij het college, raadsleden, wetenschappers en burgers. Tegelijkertijd is het vaak onduidelijk in hoeverre deze zorgen gegrond zijn.

Opzet onderzoek

2 Doelstelling en onderzoeksvragen

2.1 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is om het gemeentebestuur informatie te geven over de toegang tot basisvoorzieningen en de doeltreffendheid van de inspanningen van de gemeente om deze toegang te waarborgen.

We willen inzicht geven in *toegang tot de sociale basis* omdat er relevante ontwikkelingen en zorgen zijn op dit gebied en omdat het college in verschillende stukken nadruk legt op het belang van toegang. Zoals hierboven al aangekondigd, en hieronder verder uitgewerkt, vatten we 'toegang' op in brede zin.

Een tweede doelstelling is om kansgelijkheid een prominente plek te geven in het onderzoek. Hiermee sluiten we aan op een van de speerpunten van het stadsbestuur voor deze bestuursperiode^{XLI} en op ons onderzoeksprogramma waarin kansgelijkheid als 'horizontaal thema' is opgenomen.^{XLII} Zoals het gemeentelijke motto 'ongelijk investeren voor gelijke kansen' suggereert, betekent dit niet per se dat basisvoorzieningen even toegankelijk moeten zijn voor alle Amsterdammers. Maar het betekent wel dat kwetsbare bewoners hier niet in benadeeld zouden moeten worden ten opzichte van andere groepen. We willen daarom in het bijzonder inzicht krijgen in toegang voor kwetsbare bewoners en in de mogelijke barrières die deze toegang in de weg staan.

Ten derde vinden we het van belang om inzicht te geven in *de inspanningen* van de gemeente om (gelijke) toegang tot voorzieningen te waarborgen en *de doeltreffendheid* van die inspanningen. Daarin nemen we de leefwereld en beleving mee van bewoners en organisaties die gebruik (willen) maken van de sociale basis.

Ten slotte willen we met ons onderzoek bijdragen aan het zicht van de raad en het college op basisvoorzieningen in verschillende delen van de stad. Hiermee doelen we op het onderscheid dat de gemeente maakt tussen 'stad maken' en 'stad zijn'. Volgens het college zijn basisvoorzieningen een essentieel onderdeel van de complete stad, dus ook van de bestaande stad. We dragen met dit onderzoek bij aan een evenwichtig beeld van deze voorzieningen in de stad als geheel.

De uitkomsten van ons onderzoek kunnen het gemeentebestuur handvatten bieden bij de beleids- en besluitvorming over de sociale basis en over toegang tot deze voorzieningen. We hopen dat dit onderzoek helpt om geïnformeerde keuzes te maken over basisvoorzieningen, keuzes die door de beperkte ruimte en middelen des te noodzakelijker zijn.

2.2 Onderzoeksvragen

De onderzoeksvraag die we in dit onderzoek beantwoorden is:

Hoe toegankelijk zijn voorzieningen in de sociale basis en wat doet de gemeente om toegang tot deze voorzieningen te waarborgen?

Deze vraag beantwoorden we aan de hand van de volgende deelvragen:

- In hoeverre zijn basisvoorzieningen toegankelijk volgens burgers, maatschappelijke organisaties en de gemeente?
- Heeft de gemeente in beeld hoe het staat met de toegankelijkheid van basisvoorzieningen en welke factoren toegang beïnvloeden?
- Welke instrumenten zet de gemeente in om de toegankelijkheid van basisvoorzieningen te stimuleren of te waarborgen?
- Hoe doeltreffend zijn instrumenten die de gemeente inzet om de toegankelijkheid van basisvoorzieningen te bevorderen?

3 Afbakening en aanpak van het onderzoek

3.1 Afbakening

In ons onderzoek zijn drie veelomvattende concepten van belang: voorzieningen in de sociale basis, toegang en gelijkheid. Binnen elk van deze drie concepten kunnen we meerdere vormen onderscheiden. Hierbij komen ook nog de onderscheiden die we hiervoor hebben aangestipt, zoals dat tussen de 'bestaande' en 'nieuwe' stad. Kortom, ons onderwerp bedekt veel terreinen.

Om het onderzoek uitvoerbaar te houden, en om te voorkomen dat we alleen oppervlakkige conclusies kunnen trekken, zijn er keuzes nodig in de focus en afbakening van het onderzoek. Deze keuzes lichten we hieronder toe.

Voorzieningen in de sociale basis

We richten ons op voorzieningen in de sociale basis. De sociale basis is een van de domeinen waarvoor referentienormen zijn opgesteld.^{XLIII} Het gehele overzicht van referentienormen omvat 39 typen voorzieningen binnen acht domeinen (onderwijs, jeugd, zorg, de sociale basis, kunst en cultuur, groen, sport en spelen).⁹

⁹ We laten hier twee typen voorzieningen weg (voedselbanken en kunst in de openbare ruimte), evenals één domein (Werk, Participatie en Inkomen). Deze staan wel in de lijst met voorzieningen, maar de bijbehorende referentienormen zijn nooit ingevuld.

Naast het belang dat deze sociale basis heeft voor de stad, zoals hierboven omschreven, zijn er een aantal redenen voor deze keuze:

- Basisvoorzieningen hebben een *collectief karakter*, omdat die toegankelijk (moeten) zijn voor alle Amsterdammers. Collectieve voorzieningen sluiten beter aan op ons uitgangspunt van brede toegang dan individuele voorzieningen die zijn bedoeld voor groepen Amsterdammers die aan specifieke vereisten voldoen (en daarom een toegangsbeschikking hebben).
- De gemeente heeft invloed op de basisvoorzieningen zelf en op het waarborgen of faciliteren van de toegang (in brede zin) tot dit type voorziening. Zo koppelt de gemeente het belang van toegang aan voorzieningen in de sociale basis door 'brede toegankelijkheid' op te nemen als subsidievoorwaarde in de subsidieregeling Sociale Basis.
- Er zijn (kwantitatieve) data over voorzieningen in de sociale basis, bijvoorbeeld wat betreft hun locaties in de stad.
- De Rekenkamer Amsterdam heeft in de afgelopen jaren weinig onderzoek gedaan naar basisvoorzieningen in vergelijking met voorzieningen in andere domeinen (waaronder zorg, welzijn en groen).

Binnen de sociale basis richten we ons op 'institutionele' basisvoorzieningen (zie paragraaf 1.1), met name omdat de gemeente hier de grootste rol bij speelt. We zullen *buurtkamers* en *huizen van de wijk* analyseren in ons onderzoek. Afhankelijk van de capaciteit die dit vergt kunnen we dit in de loop van het onderzoek uitbreiden naar *jongerencentra* en/of *speeltuingebouwen*. Verder richten we ons alleen op voorzieningen die al bestaan en niet op wat er gepland staat. Met deze focus willen we inzicht krijgen de stand van zaken in de 'bestaande' stad in vergelijking met de 'nieuwe' stad (die we nader afbakenen naar verdichtingsgebieden).

Toegang

Zoals in we paragraaf 1.4 omschreven, beschouwen we toegang als de mogelijkheid om een voorziening te gebruiken voor iedereen die dat wil. Hier benoemden we ook dat we verschillende vormen van toegang kunnen onderscheiden in wetenschappelijke literatuur en gemeentelijke documenten. We zien vooralsnog geen redenen om sommige van deze vormen uit te sluiten. Daarom is ons uitgangspunt breed en gaan we sowieso uit van de volgende vormen:

- Beschikbaarheid
- Bereikbaarheid
- Betaalbaarheid
- Bekendheid
- Fysieke toegankelijkheid (voor mensen met een fysieke beperking)
- Sociale toegankelijkheid (herkenbaarheid)

Al deze vormen komen herhaaldelijk terug in studies en beleidsstukken. Tegelijkertijd is dit slechts het startpunt van ons onderzoek. We houden er rekening mee dat er bepaalde vormen van toegang bijkomen of afvallen in de loop van het onderzoek. Dat hangt af van het belang dat zij wel of juist niet hebben voor bewoners, maatschappelijke organisaties en de gemeente.

Gelijkheid

Ons begrip van toegang impliceert dat er eigenlijk pas sprake kan zijn van volledige toegang als deze voor iedereen geldt. Maar, zoals we hierboven al aangaven, dit betekent niet per se dat toegang gelijk hoeft te zijn voor iedereen. De gemeente benadrukt dat de sociale basis er voor iedereen is, maar dat niet iedereen hier evenveel behoefte aan heeft of baat bij heeft.^{XLIV} Bovendien zijn er voor sommige groepen meer barrières voor toegang dan voor andere (bijvoorbeeld omdat sommigen minder mobiel zijn dan anderen). Het zou daarom logisch zijn wanneer de gemeente zich vooral richt op toegang voor kwetsbare bewoners.

Onze opvatting van gelijkheid in dit onderzoek is dan ook dat de mogelijkheden voor toegang tot basisvoorzieningen voor kwetsbare groepen minimaal gelijk zijn aan die van niet-kwetsbare groepen. Dat wil zeggen, het is consistent met het bredere gemeentelijke motto 'ongelijk investeren voor gelijke kansen' wanneer voorzieningen in de sociale basis toegankelijker zijn voor kwetsbare bewoners dan voor overige groepen.¹⁰ Het tegenovergestelde scenario – ongelijke toegang in het nadeel van kwetsbare Amsterdammers – zou zich als gevolg van gemeentelijke inspanningen niet mogen voordoen.

Kwetsbaarheid zullen we op meerdere manieren meten, aangezien dit (ook volgens de gemeente) meerdere vormen aan kan nemen. Hierbij gaat het onder andere om ongelijkheden op basis van inkomen, opleiding, leeftijd en migratieachtergrond.

Gebieden en tijdsperioden

Naast sociale verschillen besteden we in het onderzoek ook enige aandacht aan verschillen tussen gebieden en over de tijd. Specifieker zijn we geïnteresseerd in respectievelijk het contrast tussen de bestaande en nieuwe stad, en in eventuele verschraving van toegang tot basisvoorzieningen in de loop der tijd.

3.2 Aanpak per onderzoeksvraag

Deelvraag 1: In hoeverre zijn basisvoorzieningen toegankelijk volgens burgers, maatschappelijke organisaties en de gemeente?

¹⁰ De gemeente past hier (impliciet) de 'capabilities-benadering' toe, waarin wordt benadrukt dat verschillende mensen verschillende dingen nodig hebben om in gelijke mate vrij te kunnen zijn. Zie Amartya Sen, 1979. *Equality of what?* The Tanner Lectures on Human Values, 1, 353–369.

Deze onderzoeksvraag is beschrijvend van aard, maar heeft ook een toetsend element. Aan de hand van verschillende soorten data en perspectieven willen we inzicht geven in de mate waarin basisvoorzieningen toegankelijk zijn voor alle Amsterdammers, met in eerste instantie de focus op buurtkamers en huizen van de wijk. Hierbij brengen we onder andere het belang van toegang vanuit verschillende perspectieven in beeld. Dat doen we ook voor de mate van toegang, verschillen in toegang tussen sociale groepen, gebieden en perioden, en factoren die toegang belemmeren of bevorderen.

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden houden we **interviews** met en vragen we **documenten** op bij de gemeentelijke afdelingen en maatschappelijke organisaties die betrokken zijn bij basisvoorzieningen. Daarnaast voeren een **kwantitatieve analyse** uit op beschikbare data om de locaties van basisvoorzieningen in kaart te brengen. We beogen het **perspectief van de Amsterdammers** in ieder geval te halen uit bestaande gegevens, in het bijzonder de tweejaarlijkse enquête 'Wonen in Amsterdam' (beschikbaar voor 2005-2021).¹¹ Indien beschikbaar gebruiken we ook andere onderzoeken en datasets die het perspectief van bewoners op basisvoorzieningen omvatten.

Deelvraag 2: Heeft de gemeente in beeld hoe het staat met de toegankelijkheid van basisvoorzieningen en welke factoren toegang beïnvloeden?

Met de beantwoording van deze vraag willen we een beeld schetsen van de mate van geïnformeerdheid van de gemeente over toegankelijkheid. Daarom toetsen we of de gemeente de informatie-uitwisseling goed heeft ingericht tussen de gemeente zelf en de partijen die betrokken zijn bij de basisvoorzieningen in ons onderzoek. Binnen de gemeente is de uitwisseling tussen de centrale stad en de stadsdelen van belang, aangezien de stadsdelen verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van de basisvoorzieningen. Meer specifiek gaan we na of de gemeente zicht heeft op de toegang tot deze voorzieningen en op factoren die volgens betrokkenen toegang tot deze voorzieningen beïnvloeden. Het gaat ons daarbij om de wijze waarop en de mate waarin de gemeente een vinger aan de pols houdt en wat de kwaliteit van de informatie is die de gemeente ontvangt. Het gaat ons niet om het geven van een uitputtende opsomming van factoren die toegang beïnvloeden.

We beantwoorden de onderzoeksvraag op basis van **interviews** met en **documenten** en **rapportages** aangeleverd door de ambtelijke organisatie (o.a. beleidsafdelingen, stadsdelen) en maatschappelijke organisaties.

Deelvraag 3: Welke instrumenten zet de gemeente in om de toegankelijkheid van basisvoorzieningen te stimuleren of te waarborgen?

¹¹ In deze enquête wordt aan een representatieve steekproef van Amsterdammers gevraagd hoe tevreden men is met het aanbod van verschillende voorzieningen in hun buurt.

Met deze vraag brengen we in beeld hoe de gemeente invloed uitoefent op het creëren en behouden van toegang tot maatschappelijke voorzieningen in de sociale basis. Enerzijds inventariseren en beschrijven we welke instrumenten de gemeente gebruikt(e) om de toegang tot buurtkamers en huizen van de wijk te stimuleren¹² of waarborgen. Anderzijds beoordelen we of de instrumenten die de gemeente inzet een samenhangend geheel vormen. Een samenhangend geheel heeft aandacht voor alle relevante aspecten van toegang en factoren die daarop van invloed zijn. Zonder duidelijke samenhang kan er bijvoorbeeld sprake zijn van blinde vlekken of tegengestelde doelen of bewegingen die de gemeente gelijktijdig stimuleert.

Deze onderzoeksvraag beantwoorden we door middel van **documentonderzoek** in combinatie met **verdiepende gesprekken**. We vragen de ambtelijke organisatie om voor elk van de ingezette instrumenten een aantal gestandaardiseerde vragen te beantwoorden en met documentatie te onderbouwen. Dit zijn onder meer vragen over het doel, de achtergrond en motivatie bij de ingezette instrumenten. Na een eerste analyse van de aangeleverde documentatie houden we per type basisvoorziening een verdiepend interview over de ingezette instrumenten en de samenhang daartussen.

Deelvraag 4: Hoe doeltreffend zijn instrumenten die de gemeente inzet om de toegankelijkheid van basisvoorzieningen te bevorderen?

Deze vraag is toetsend van aard. Door de doeltreffendheid van instrumenten te beoordelen geven we inzicht in de mate waarin de gemeente er daadwerkelijk in slaagt om het doel van toegankelijkheid dichterbij te brengen. Deze vraag ligt daarmee in het verlengde van de vorige deelvragen, waar een beeld wordt geschetst van de ervaren staat van toegang, het zicht van de gemeente hierop en de gemeentelijke instrumenten die de gemeente op basis daarvan inzet. De toegevoegde waarde van deze deelvraag ligt in het uitwerken van de doeltreffendheid voor een aantal van de door de gemeente ingezette instrumenten. Daarmee hopen we lessen te kunnen trekken voor de gemeente over de werking van haar beleidskaders en -instrumenten.

We houden er rekening mee dat de gemeente een groot aantal verschillende instrumenten tot haar beschikking heeft en inzet om toegang tot de sociale basis te bevorderen. Met het oog op een efficiënte inzet van onze beschikbare tijd en middelen, zullen we deze instrumenten niet allemaal meenemen in deze onderzoeksvraag. We kiezen ervoor een aantal instrumenten te toetsen op hun doeltreffendheid. Vooralsnog gaan we ervan uit dat dit er twee à drie zullen zijn. Omdat we de 'populatie' van instrumenten nu nog niet kennen, kunnen we nog geen keuze maken in de te onderzoeken instrumenten.

¹² We gebruiken hier het woord 'stimuleren' omdat we ervan uitgaan dat de gemeente niet alles in eigen hand heeft, maar ook andere betrokken partijen aan kan zetten om te werken aan gelijke toegang.

De benodigde bronnen voor deze analyse hangen af van de gekozen instrumenten. We zullen hierbij in ieder geval gebruik maken van interviews met maatschappelijke organisaties en de ambtelijke organisatie om na te gaan hoe zij de bruikbaarheid en effectiviteit van de instrumenten ervaren. Idealiter vullen we deze interviews aan met andere soorten informatie die zijn gerelateerd aan toegang (bijvoorbeeld over prijzen, openingstijden of programmering van voorzieningen) en onderzoeksmethoden (denk aan dossieronderzoek of kwantitatieve analyse). Welke informatie en methode relevant is om de werking van een instrument te toetsen, kan per instrument verschillen.

4 Planning en onderzoeksteam

4.1 Planning

De uitvoering van het onderzoek zal plaatsvinden vanaf januari 2024. We streven ernaar de uitkomsten van het onderzoek eind 2024 te publiceren.

4.2 Onderzoeksteam

Onderzoeksteam
Annelies Daalder (directeur)
Carolien de Blok (projectleider)
Marjolein Eigenfeld
Wouter Schakel

5 Verantwoording

Deze onderzoeksopzet is opgesteld op basis van gevoerde gesprekken met raadsfracties en enquêtes onder deelnemers van ons burgerpanel en andere Amsterdammers in het kader van het opstellen van ons onderzoeksprogramma. Ook voerden we een verkenning uit op het bredere onderzoeksthema 'maatschappelijke voorzieningen in een groeiende stad'. Daartoe hebben we een deskstudie uitgevoerd en oriënterende gesprekken gevoerd met betrokken ambtenaren op het gebied van maatschappelijke voorzieningen, basisvoorzieningen en toegankelijkheid.

Op basis van het verzamelde onderzoeksmateriaal kan de aanpak gedurende het onderzoek worden bijgesteld. In ons onderzoeksrapport worden alle opmerkingen en bedenkingen meegenomen die wij belangrijk vinden in het licht van de onderzoeksvragen, ook als deze geen onderdeel uitmaken van deze onderzoeksopzet.

Bijlage 1 - Algemene werkwijze rekenkamer

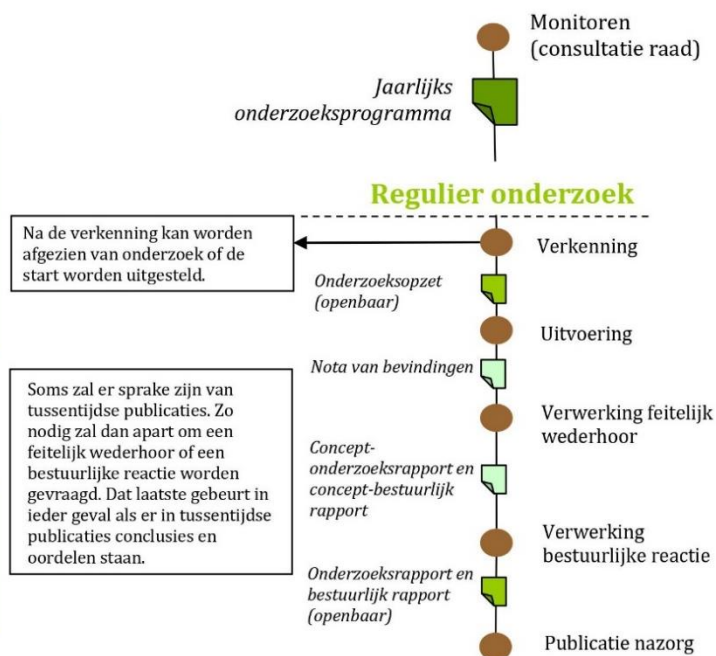
Taak rekenkamer

De rekenkamer heeft de in de *gemeentewet* vastgelegde taak om onderzoek te doen naar de doeltreffendheid, doelmatigheid en rechtmatigheid van het door het gemeentebestuur gevoerde bestuur.

Missie

- Verbeteren kwaliteit openbaar lokaal bestuur
- Stimuleren van een open debat over de kwaliteit in commissie en raad

Werkwijze

Spelregels

Vooraf

- De rekenkamer mag alle documenten onderzoeken (*gemeentewet art 183¹*) en het gemeentebestuur moet alle inlichtingen verstrekken die de rekenkamer nodig heeft (*idem art 183²*).
- De raad, het bestuur en de betrokken ambtenaren worden vooraf geïnformeerd over de opzet van het onderzoek.

Gesprekken tijdens het onderzoek

- Vóór een afspraak wordt aangegeven of het om een oriënterend gesprek of een interview gaat.
- Bij een interview krijgt de geïnterviewde de gelegenheid om aan de hand van een schriftelijk verslag de weergave van uitspraken te corrigeren. De rekenkamer zal het verslag vertrouwelijk behandelen.

Volg de rekenkamer op social media

Twitter twitter.com/RekenkamerMA
 LinkedIn [linkedin.com/company/rekenkamer-metropool-amsterdam](https://www.linkedin.com/company/rekenkamer-metropool-amsterdam)

Bevindingen & feitelijk wederhoor

- De datum van oplevering van de nota van bevindingen wordt **één maand** van te voren gemeld.
- Bij het feitelijk wederhoor wordt de ambtelijke organisatie gevraagd om feitelijke onjuistheden en relevante feitelijke omissies te melden. Deze informatie wordt **binnen twee weken** verwacht.
- De rekenkamer geeft schriftelijk aan of en zo ja op welke wijze opmerkingen van de ambtelijke organisatie worden verwerkt.

Bestuurlijke reactie & definitieve rapporten

- Er wordt gevraagd om een bestuurlijke reactie op het concept-onderzoeksrapport, waarin commentaar kan worden gegeven bij analyse en aanbevelingen. De reactie wordt **binnen twee weken** verwacht.
- De rekenkamer schrijft vervolgens nog een nawoord waarin wordt gereageerd op de bestuurlijke reactie.
- De raad en het bestuur krijgen de definitieve rapporten (inclusief bestuurlijke reactie en nawoord) 24 uur voor de publicatiedatum onder embargo toegestuurd.
- De wijze van behandeling van het onderzoek wordt in overleg met de raad geregeld.

De rekenkamer kan gemotiveerd afwijken van de standaardprocedure als een onderzoeksproject dat mogelijk en nodig maakt.

Eindnoten

- ^I Gemeente Amsterdam, *Amsterdamse referentienorm voor maatschappelijke voorzieningen, groen en spelen*, 9 januari 2018, p. 4.
- ^{II} Gemeente Amsterdam, *Omgevingsvisie 2050*, p. 160.
- ^{III} Gemeente Amsterdam, *Begroting 2024*, p. 399. Zie verder ook de tekst onder paragraaf 1.1.
- ^{IV} Rekenkamer Amsterdam, *Onderzoeksprogramma 2023*, 31 januari 2023.
<https://publicaties.rekenkamer.amsterdam.nl/onderzoeksprogramma-2023/>
- ^V Campagne Rekenkamer Amsterdam, november 2022.
- ^{VI} Gemeente Amsterdam, *Begroting 2023*, p. 266; Gemeente Amsterdam, *Begroting 2024*.
- ^{VII} <https://www.amsterdam.nl/sociaaldomein/zorgprofessionals/sociale-basis/sociale-basis-uitleg/>, geraadpleegd op 24 november 2023.
- ^{VIII} Gemeente Amsterdam, *Begroting 2023*, p. 326.
- ^{IX} Gemeente Amsterdam, *Omgevingsvisie 2050*, pp. 159-165.
- ^X <https://www.amsterdam.nl/sociaaldomein/zorgprofessionals/sociale-basis/sociale-basis-uitleg/>, geraadpleegd op 24 november 2023. Zie ook Gemeente Amsterdam, *Samen Vooruit (Stedelijk Kader 2020-2023)*.
- ^{XI} Gemeente Amsterdam, *Beleidskader Sociale basis 2025-2032 (Inspraakversie)*, p. 5.
- ^{XII} Gemeente Amsterdam, *Amsterdamse referentienorm voor maatschappelijke voorzieningen, groen en spelen*, 9 januari 2018.
- ^{XIII} Gemeente Amsterdam, *Themastudie Zorg*, 27 april 2018; Gemeente Amsterdam, *Strategisch Huisvestingsplan Jeugd, Zorg en Basisvoorzieningen 2019 - 2025*, 5 februari 2019, vastgesteld op 3 april 2019.
- ^{XIV} Gemeente Amsterdam, *Strategisch Huisvestingsplan Jeugd, Zorg en Basisvoorzieningen 2023 - 2027*, 14 november 2023, geagendeerd voor raadsvergadering 20 december 2023.
- ^{XV} https://maps.amsterdam.nl/atlas_maatschappelijke_vzn/
- ^{XVI} Gemeente Amsterdam, *Omgevingsvisie 2050*, p. 160.
- ^{XVII} Gemeente Amsterdam, *Stedelijk kader afspraken basisvoorzieningen in de stadsdelen 2017-2018*, 15 maart 2016; Gemeente Amsterdam, *Samen Vooruit, stedelijk kader 2020-2023*, mei 2019.
- ^{XVIII} Gemeente Amsterdam, *Bestuursrapportage 2022 Maatschappelijke ondersteuning Amsterdam*, p. 28.
- ^{XIX} <https://www.amsterdam.nl/sociaaldomein/zorgprofessionals/sociale-basis/subsidieregeling-sociale-basis-amsterdam/> (geraadpleegd op 4 december 2023).
- ^{XX} Gemeente Amsterdam, *Begroting 2024*, p. 398. Genoemde bedragen in de begroting zijn inclusief de zogenoemde 'specials' en inclusief 'overprogramming'.
- ^{XXI} Gemeente Amsterdam, *Begroting 2024*, p. 162.
- ^{XXII} Raad voor de leefomgeving en infrastructuur, *Toegang tot de Stad*, oktober 2020.
- ^{XXIII} Gemeente Amsterdam, *Coalitieakkoord 2022-2026 (Amsterdams Akkoord)*, mei 2022; Gemeente Amsterdam, *Omgevingsvisie Amsterdam 2050*, 8 juli 2021.
- ^{XXIV} <https://www.amsterdam.nl/sociaaldomein/zorgprofessionals/sociale-basis/sociale-basis-uitleg/>, geraadpleegd op 24 november 2023.
- ^{XXV} Gemeente Amsterdam, *Oefenformulier sociale basis 2024*. Via: https://www.amsterdam.nl/sociaaldomein/zorgprofessionals/sociale-basis/stappenplan-2024/#PagCls_17264953 (benaderd op 4 december 2024).
- ^{XXVI} Gemeente Amsterdam, *Samen Vooruit (Stedelijk Kader 2020-2023)*, p. 6.
- ^{XXVII} Gemeente Amsterdam, *Samen Vooruit (Stedelijk Kader 2020-2023)*, p. 6.
- ^{XXVIII} Gemeente Amsterdam, *Beleidskader Sociale basis 2025-2032 (Inspraakversie)*, pp. 2-3.
- ^{XXIX} Parool, *De Amsterdamse buurt staat onder druk: Oude sociale structuren verdwijnen in razend tempo*, 6 mei 2023 (<https://www.parool.nl/amsterdam/de-amsterdamse-buurt-staat-onder-druk-oude-sociale-structuren-verdwijnen-in-razend-tempo~b67b9b2f>).
- ^{XXX} Gemeente Amsterdam, *Amsterdamse referentienorm voor maatschappelijke voorzieningen, groen en spelen*, 9 januari 2018; Gemeente Amsterdam, *Begroting 2024*, p. 157.
- ^{XXXI} <https://onderzoek.amsterdam.nl/publicatie/ontwikkeling-in-woningprijzen-in-amsterdam>

- xxxii Parool: *Initiatieven voor kwetsbare Amsterdammers verdwijnen*, 20 mei 2023 (<https://www.parool.nl/amsterdam/initiatieven-voor-kwetsbare-amsterdammers-verdwijnen-al-jaren-een-gebrek-aan-ruimte~b9ad7be9/>).
- xxxiii Elisabeth van Dorp, *Het Begint Altijd Bij Jezelf, Je Moet in Actie Komen*, 1018 Magazine, november 2023; Parool, *Buurthuizen in de knel, vrijwilligers kunnen niet alles doen*, 14 januari 2020.
- xxxiv Gemeente Amsterdam, *Begroting 2024*, p. 169.
- xxxv Als voorbeeld: Gemeente Amsterdam, *Nota Investerings 2022-2026*.
- xxxvi Raad voor de leefomgeving en infrastructuur, *Toegang tot de Stad*, oktober 2020; Cebeon, *Gemeenten in de knel*, 6 april 2021; Sylvia Huwaë et al., *Verschraling in professioneel perspectief*, 21 maart 2023; De Groene Amsterdammer, *Hoe Den Haag uit Nederland verdween*, 13 oktober 2021.
- xxxvii Parool, *Amsterdam passeert al in 2030 grens van 1 miljoen inwoners: Strijd om de ruimte in de stad wordt nog harder*, 6 juli 2022 (<https://www.parool.nl/amsterdam/amsterdam-passeert-al-in-2030-grens-van-1-miljoen-inwoners-strijd-om-de-ruimte-in-de-stad-wordt-nog-harder~b1df1124/>).
- xxxviii Zie onder meer: Raadsbrief *Beantwoording schriftelijke vragen van de leden Minderhoud en Van Renssen inzake ruimte voor maatschappelijke organisaties en buurtgroepen inclusief beantwoording van de vraag van lid Alberts over huisartsen in de H-buurt*, 4 mei 2023; Raadsbrief *Beantwoording schriftelijke vragen van het lid Wehkamp inzake referentienorm kinderdagverblijven*, 5 oktober 2023; Raadsbrief *Beantwoording schriftelijke vragen van het lid Boomsma inzake Huizen van de Wijk*, 10 februari 2020; *Schriftelijke vragen van de leden Runderkamp en Yemane over de toegankelijkheid van schoolgebouwen en schoolpleinen in Amsterdam*, 24 november 2023; *Motie Voldoen aan de vastgestelde referentienormen*, 30 september 2020 (aangenomen).
- xxxix Gemeente Amsterdam, *Methode Duisenberg bij Jaarverslag 2022 Bewaken Ruimtelijke Kwaliteit*, 13 juni 2023.
- xl Minderhoud et al., *Initiatiefvoorstel Voldoende Ruimte voor Maatschappelijke Organisaties en Buurtgroepen in Transformerende en Nieuwe Stad*, 19 september 2023.
- xli Gemeente Amsterdam, *Coalitieakkoord 2022-2026 (Amsterdams Akkoord)*, mei 2022.
- xlii <https://publicaties.rekenkamer.amsterdam.nl/onderzoeksprogramma-2023/#kansengelijkheid-horizontaal-thema>
- xliiii Gemeente Amsterdam, *Amsterdamse referentienorm voor maatschappelijke voorzieningen, groen en spelen*, 9 januari 2018.
- xliv Gemeente Amsterdam, *Samen Vooruit (Stedelijk Kader 2020-2023)*, p. 6.